

Lyckan kommer, lyckan går

Blanka Henriksson

Lyckan kommer lyckan går. Lyckan talas ofta om i normativa termer av framgång. Bara du arbetar flitigt och skaffar familj så blir du lycklig. Men lycka talas också om som något flyktigt, förknippat med tur. Blanka Henriksson skriver om spindlar, fyrklövrar och fallande stjärnor och Finland världens lyckligaste land.

Lyckan den bor ej i oxar eller kor och kan inte heller köpas för pengar säger Fritjof Andersson till sin Carmencita i **Evert Taubes** visa. Fritjof vill dansa med sin utvalda och han säger sig vara på väg att stadga sig, men hon kontrar med att hennes föräldrar har en annan friare på lut, en som har en stor gård full med kreatur, och därmed kan ge henne ett gott liv. Men var finns lyckan då om den inte bor i välstånd och inte heller kan hittas i de söta ungar som Fritjof målar upp?

Lycka beskrivs ofta som någonting alla människor vill uppnå, som det vi strävar efter, det som ger mål, mening och ordning åt människans liv. ”Alla vill vara lyckliga. Det finns förmodligen inget annat mål i livet som har en så hög grad av konsensus” skriver ekonomerna **Bruno S. Frey** and **Alois Stutzer**. Lyckan som mål är med andra ord självskrivet, men lyckans innehåll tycks det finnas mindre konsensus kring.

Lycka och välbefinnande är enligt FN rent av universella mål och ambitioner både för människor och nationer. Genom den internationella lyckodagen vill FN uppmärksamma sina medlemsländer om att lycka och välbefinnande bör ingå i medlemsländernas nationella planer och allmänna politiska mål. Lyckan ska med andra ord skrivas in i samhällsbygget. Ett bra land är ett lyckligt land.

Sju år i rad har Finland utsetts till världens lyckligaste land genom *World happiness report*, senast nu våren 2024. Rapporten, som utkommer årligen och omfattar över 140 länder, är ett samarbete mellan FN och en rad andra institutioner. Det är frågan om en enkätundersökning, där personer i länderna själva utvärderar hur lyckliga de känner sig. Vår lycka i den här listan baserar sig på ett antal nyckelkategorier som enligt lyckoforskare är relevanta för människors lycka och välbefinnande. För att vara lycklig krävs höga poäng för inkomster och förväntad livslängd. Men också att människor upplever att de har någon att lita på och att de känner sig fria. Sist men inte minst rankas generositet och tillit, där det särskilt handlar om tillit till myndigheter och avsaknad av korrupktion.

De som deltar i undersökningen får bedöma sitt liv som det ser ut just nu på en skala mellan 0 och 10. Att Finland klarar sig så pass bra har tolkats bero på den grundläggande tillit som finns i hela det finska samhället, vilket gör att människor känner sig trygga och rofyllda. Finländarna tenderar att lita på sina grannar, på offentliga tjänstemän och på sin regering. Ett annat skäl är närheten till naturen och den avkoppling som den erbjuder. Det finns till och med forskare som menar att naturen, och då främst skogen, har ersatt den organiserade religionen i Norden. Det är i skogen vi söker andlig tillflykt och själslig ro. Kanske är det i skogen finländarna är som lyckligast.

Medan andra länder åkt upp och ner i rangordningen under åren, har Finland hållit sig fast på en förstaplats i hela sju år. Detta trots att finländarna blir lika överraskade var gång resultatet tillkännages. Varje år frågar vi oss: Är jag den enda i Finland som inte är lycklig?

Kultur- och samhällsteoretikern **Sarah Ahmed** framhåller att lycka varierar från person till person och att det inte finns någon tydlig identifierbar källa till lycka som är tillämpbar på alla. Trots det framhålls i vårt samhälle vissa förutbestämda vägar till lycka och idéer om hur man följer dessa vägar till önskat resultat. Vi styrs helt enkelt mot specifika livsval inte för att vi själva väljer det utan för att det är där lyckan ska finnas enligt samhällets normer. I ett sådant scenario blir olycka därför att inte leva enligt samhällets föreskrivna lyckomanus som till exempel starkt förespråkar heterosexuell tvåsamhet, kärnfamiljsideal och konsumtion. Vi ska ingå i rätt sorts förhållanden, förverkliga oss i rätt sorts arbeten, skapa nya goda samhällsmedborgare (det vill säga föda många barn) och konsumera oss lyckliga under tiden.

Sarah Ahmed hävdar att det verkar som om lycka håller på att bli en förbrukningsvara på grund av dessa förutbestämda idéer. I dagens samhälle söker vi ständigt efter omedelbar tillfredsställelse och vänder oss till självhjälpsböcker, terapi eller droger för att finna lite lycka. För varje källa till konsum-

tionslycka finns det också någon som väntar i andra änden på att få ta del av vinsten.

Det finns en hel industri som drar nytta av människors desperata hopp om att bli lyckliga. I bokhandeln hittar vi aktuella titlar som: "Åtta steg till lyckan" eller, "En kvinnas guide till lycka och framgång" eller, "Konsten att finna lycka i en osäker tid" och många många fler. För den som inte är lycklig är kanske också misslyckad, eftersom den inte gjort de rätta valen och fullföljt de mål som samhället stakat ut åt oss.

Men om vi går tillbaka till Fritiof Andersson, som sa att lycka inte kan köpas för pengar, kan vi konstatera att den lycka som går att mäta genom lyckoindexet talar emot hans slutsats. För pengar spelar roll. Även om Internationella lyckodagen initierades av Bhutan, som erkände värdet av nationell lycka framför bruttonationalinkomst redan i början av 1970-talet, så hör alla länder i botten av FN:s lycklighetsranking till de absolut fattigaste i världen. Och det är kanske symptomatiskt att den grekiska turgudinnan Fortuna fått ge namn både åt lycka (*fortune*) och förmögenhet (*fortune*) på engelska. Lyckan kanske inte går att köpa, men helt utan pengar är det svårt att vara lycklig enligt dagens sätt att mäta.

OLYCKA OCH OTUR

Det är svårt att fånga in vad lycka är, men om vi i stället tittar på lyckans motsats — olycka och otur, vad hittar vi då?

Tittar man i samlingsverket *Finlands svenska folkdiktning* som omfattar folkligt berättande från det förindustriella Svenskfinland hittar man mängder av exempel på folktro om otur och olycksbringande händelser. I äldre tider kunde olycka eller otur bland annat förklaras genom föreställningar om tankens kraft. Man tänkte sig helt enkelt att människors onda eller avundsjuka tankar, eller varför inte blickar, kunde påverka till exempel materiella förhållanden.

Ett exempel på det här är föreställningar om det onda ögat, en kraft som vissa människor tänktes besitta, där de genom

blotta blicken kunde skada eller förhäxa människor, djur och föremål. Det onda ögat omtalas i både Gamla testamentet och i Koranen och finns belagt hos antikens folk och i stora delar av Asien och Europa, särskilt i Medelhavsländerna. Som skydd mot "det onda ögats" demoniska inverkan använde man sig av amuletter, men också gester eller trollformler.

I de nordiska folktroföreställningarna talade man ofta om ond håg, eller att ha ont i sinnet. Denna onda håg tillskrevs gärna socialt utstötta individer som trollkunniga, eller lösaktiga kvinnor, romer eller liknande. Om någon med ond håg tittade eller rent av tänkte på en, kunde man drabbas av olycka, otur eller sjukdom. Det var ofta fråga om ett avståndstagande eller en rädsla för människor som i något avseende, ofta det yttre, avvek från det "normala".

Den som hade "ont öga" var särskilt farlig för kreaturens hälsa, kunde få vävar att trassla till sig eller ölbrygden att misslyckas. Det här var stora olyckor i ett självhushållningssamhälle. Om någon genom ond håg eller onda ögat kunde sabotera ditt brödbak eller din ölbryggning riskerade du att bli utan mat och dryck under vintern. Och om någon kunde göra din ko sjuk blev du utan mjölk, smör och ost både att äta och att handla med.

Även starka känslor kunde ge upphov till olycka eller otur. Speciellt avund var en känsla som förknippades med onda krafter. Det kunde därför vara farligt att bli föremål för någons avundsjuka. *Om grannen är avundsjuk får man otur i fiske* berättades i Oravais. Säkrast var att inte skryta om framgångar, ägodelar eller förmågor, för att inte dra på sig andras avundsjuka, och därmed den påföljande olyckan.

Otur och olycka framställs i äldre folktro ofta som något som går att undvika, genom att antingen undvika vissa fenomen eller praktiker, eller genom att utföra rätt motbesvärjelser. Om man fick beröm kunde man skydda sig mot avund genom att spotta eller uttala kraftord. Då bröts förtrollningen som kom av avundsjukan, och faran var av-

värjd för en stund. Lite på samma sätt som vi har svårt att ta emot beröm än idag, för att vi är socialiserade till att inte förhäva oss och framstå som bättre än någon annan.

För att klara sig från otur gällde det att ha koll på vad som var farligt och hotande, och även om mycket har glömts bort finns det en hel del oturliga saker som lever kvar i någon form i dagens samhälle. *Triskaidekafobi* är den vetenskapliga benämningen på en sjuklig rädsla för talet tretton. Och även om vi inte känner oss lida av den har de flesta någon gång reflekterat över fredagen den trettonde eller att vara tretton till bordet.

Oturen som är knuten till fredagen den trettonde brukar härledas till både fredagen som sorgens dag i kristendomen när Jesus korsfästes och till tretton som ett allmänt olyckstal. Olyckstalet, som är en mycket gammal tradition, förstärks av en koppling till Jesu sista måltid där Judas var den trettonde till bordet, och det var han som sedan förrådde Jesus under kvällen. Men det finns även platser i världen där tretton i stället är ett lyckotal, så man kan aldrig vara helt säker.

Vissa hotell har varken rum nummer tretton eller våning nummer tretton, ofta för att det blir besvärligt när gäster vill byta bara för säkerhets skull. Lika bra att stryka hela våningen så är problemet ur världen. Men nummer tretton användes inte heller inom Formel 1 mellan åren 1977 och 2013, vilket är förståeligt med tanke på hur snabba bilar och olyckor tenderar att hänga ihop. Och i cykeltävlingar, som till exempel *Tour de France*, brukar tydligen ofta den cyklist som får nummer tretton vända lappen upp och ner för säkerhets skull. Det sägs förstås ibland att det finns få som är så skrockfulla som elitidrottare.

ATT VINNA LYCKA

Om vi går bakåt i tiden för att titta på föreställningar om lycka verkar det ofta som om lyckan uppfattats som någonting förutbestämt, något som ödet delade ut åt människor enligt olika premisser. Livet är som ett lotteri där några får idel nitlotter, medan andra håvar in den största vinsten i

veckans Bingo gång på gång.

Den som hade riktig tur kunde till exempel födas till lycka. När någon sades vara född under en lycklig stjärna, går det tillbaka på folktron om att stjärnornas ställning på himlavalvet påverkade livet på jorden. Ett barn som föddes med så kallad segerhuva spåddes bli ett ”lyckobarn” med tur resten av livet. Segerhuva betyder att barnet föds med fostersäckens hinnor runt sig, vattnet har inte gått och fostersäcken har inte brustit. Det är inte helt ovanligt att barn föds med delvis intakta fosterhinnor, statistiskt sett ett barn på tusen. Men att hela säcken är intakt händer tydligen väldigt sällan, kanske en gång på 80 000 födslar. Kända personer som tillskrivs detta är bland annat **Karl XII** och i modern tid den svenska artisten **Benjamin Ingrosso**. Det ovanliga, men ändå möjliga, tillskrevs ofta magiska egenskaper inom folktron oavsett om det ledde till gott eller ont. Att någon kunde födas till lycka innebar att andra rentav föddes till olycka, de var helt enkelt predestinerade till det.

Antropologen **Georg Foster** talar om föreställningen om ”the limited good” det begränsade goda. Det handlar om att det i många traditionella samhällen fanns tankar om att det endast finns en begränsad mängd ”gott” att fördela. Med andra ord anses mängden tillgänglig mark och pengar vara begränsad, så varje gång en person tjänar pengar förlorar en annan. Men det gäller även mer abstrakta företeelser, som tur eller lyckosamma händelser. Om du har tur måste någon annan i sin tur drabbas av otur.

En folktroföreställning handlar om att den som har tur på ett plan kanske måste ha otur på ett annat – *turi spel och oturi kärlek* säger ett talesätt. Den som håvar in högsta vinsten i livets lotteri kanske inte har någon att dela den med. Det här är ett exempel på hur människan letar efter balans i tillvaron. Vi kan helt enkelt inte tänka oss att någon faktiskt kan ha tur på mer än ett sätt, för det skulle innebära mycket mer otur åt oss andra!

Lyckan är också flyktig: *Yvs ej av lyckan*,

hon vänder dig snart ryggen lyder ett ordspråk som bland annat använts på Åland. Du ska helt enkelt inte känna dig trygg när du väl har fått din lycka, för det vänder troligen snart igen. Rimligtvis måste därför Finlands lyckostreak snart bytas ut mot en tid av olycka. I Första Mosebok spås genom Faraos drömmar att efter sju år med överflöd i hela Egyptens land kommer sju svåra hungerår. Sju år – känner vi igen det någonstans ifrån?

Men hur får man tur då om man inte föds med den? Tur kunde vinnas genom uppmärksamhet på naturen och djuren. Den som visste hur olika tecken skulle tolkas kunde förbereda sig på den lycka som skulle komma. *Finlands svenska folkdiktning* är full av folkstro om möten i och med naturen som kan få konsekvenser. Bland annat får vi veta att: ”En svart spindel bringar sorg och otur, men en grå eller brun mycken tur.”

Ett mer välkänt exempel är fyrklövern som än idag associeras med tur och lycka. Att i ett klöverstånd finna en klöver med fyra blad i stället för tre är ett tecken på något ovanligt och samtidigt bildar bladen ett kors, vilket ansetts kraftfullt magiskt laddat. För att verkligen få tur av sin fyrväppling gäller att man ska ha hittat den av en slump. Det lönar sig alltså inte att leta efter den. För att förstärka lyckan kan man gärna äta upp den första fyrklöver man hittar på sommaren menar man i Tenala, eller så ska man gömma undan den berättas det i Terjärv.

Rent biologiskt beror fyrklöver på en kombination av genetik och yttre miljöfaktorer. Och även fast det beräknas gå ungefär 10 000 trebladiga klöver på varje fyrklöver, kan man ofta hitta flera på samma ställe när man väl har hittat en. I *Hemmets journal*, en svensk veckotidning kan vi läsa om åttåriga Gustav i Skåne som samlar på fyrklöver. Det berättas att hans mormorsmor kunde sätta sig ner på en stol och titta ut över gräsmattan och vips få syn på en fyrklöver. Talangen tycks ha gått i arv och Gustav har hittat över 130 fyrklöver på den egna tomten utanför Eslöv.

Även om det är fyrklöver som ska bringa lycka har Gustav även flera fem-, sex- och sjuklöver. Rekordfyndet på en vitklöver (*Trifolium repens*) är 56 blad och den hittades i Japan 2009. Men det berättas inte hur tursam den hittaren slutligen blev av sitt fynd. Eller hur lycklig Gustav i Eslöv är.

Något som lever kvar idag är att önskningar kan slå in om de görs vid rätt tillfälle. Fallande stjärnor har till exempel förknippats både med lycka och med död, för samtidigt som ens önskningar sägs slå in, betyder en stjärna som faller att ett liv avslutas. I det antika Grekland trodde man att stjärnorna är människosjälur och var gång en människa föds tänds en stjärna, som sedan slocknar när människan dör. Den här föreställningen har varit vanlig långt in i modern tid.

I astronomiska termer handlar fallande stjärnor om de ljusstreck som kortvarigt syns på stjärnhimlen när en liten interplanetär kropp, en meteoroid, med mycket hög hastighet rusar in i jordens atmosfär. Men när det utlovas extra mycket stjärnfall på natthimlen, är det alltid minst en nyhetsartikel som uppmanar människor att passa på att önska sig något. För även om vi idag väl inte tror på att stjärnfall betyder tur, skadar det inte att prova.

VÄGEN TILL LYCKANS LAND

Vi letar kanske alla efter vägen till lyckans land, och har du tur och bor i Finland eller är född under en lycklig stjärna är du kanske redan på väg i rätt riktning. Men vad händer om vi trots detta inte känner oss lyckliga? Kanske handlar det om att hitta den egna vägen till lyckan, och inte bry oss om de förhärskande föreställningarna om lycka som finns i samhället. Eller att åtminstone undvika otursbringande spindlar, äta upp sin fyrklöver och fundera över vad i livet som gör just dig lycklig.

BLANKA HENRIKSSON är docent i nordisk folkloristik och äldre lektor i kulturanalys vid Åbo Akademi. I sin forskning har hon intresserat sig för bland annat gränser, identitetsprocesser och den betydelsebärande vardagen.

LITTERATUR

Ahmed, Sarah 2010. *The Promise of Happiness*. Duke University Press.

Finlands svenska folkdiktning. VII *Folktro och trolldom*. 3. Människan och djuren 1952.

Finlands svenska folkdiktning. VII *Folktro och trolldom*. 4. Folktro om naturen 1955.

Foster, George M. 1965. Peasant Society and the Image of Limited Good. *American Anthropologist New Series*, Vol. 67, No. 2, Apr.

Frey, Bruno S. & Stutzer, Alois 2002. What Can Economists Learn from Happiness Research? *Journal of Economic Literature*. vol. 40, no. 2, June 2002.

World happiness report 2024.
<https://worldhappiness.report/ed/2024/>